Małgorzata Łakota-Micker
https://orcid.org/0000-0001-6308-406X
Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego

Czarnogórsko-tureckie relacje dwustronne w XXI wieku

Zarys treści: Celem niniejszego artykułu jest analiza stosunków dwustronnych między Czarnogórą a Turcją. Turcja nie wykazuje negatywnie nacechowanych intencji wobec Czarnogóry, a obecnie pełni raczej rolę opiekuna i donatora. Władze Czarnogóry nie traktują Turcji jako państwa, które mogłoby być zagrożeniem. Turcja zdaje się na przykładzie Czarnogóry realizować przyjętą w 2009 r. doktrynę „strategicznej głębi".

Outline of content: The purpose of this article is to analyse the bilateral relations between Montenegro and Turkey. The research claims that Turkey does not have hostile intentions towards Montenegro, but instead currently serves as a protector and donor. The Montenegrin authorities do not regard Turkey as a threat, either economically or politically. Turkey seems to be implementing the "strategic depth" doctrine adopted in 2009, using Montenegro as an example.

Słowa kluczowe: Turcja, Czarnogóra, NATO, Unia Europejska, Bałkany

Keywords: Turkey, Montenegro, NATO, European Union, Balkans

Ostatnie 20 lat przyniosło wiele radykalnych zmian, które wpłynęły na politykę wewnętrzną i zagraniczną Republiki Turcji[1]. Potrzeba dostosowania się do wyzwań XXI w. znalazła swoje odzwierciedlenie tak w podejściu do polityki zagranicznej, jak i uwarunkowaniach rozwoju społecznego i gospodarczego państw. Przyjęta przez ministra spraw zagranicznych, późniejszego premiera Ahmeta Davutoğlu doktryna „strategicznej głębi"[2], kształtująca politykę turecką m.in. wobec Bałkanów,

[1] A. Michalski, *Turcja-Unia Europejska: w labiryncie sporów*, 3.04.2024, https://www.osw.waw.pl (dostęp: 10.05.2024).

[2] J. Niemiec, *Koncepcja „strategicznej głębi" w tureckiej polityce zagranicznej*, „TEKA of Political Science and International Relations" 14 (2019), no. 2, s. 57–80.

PL ISSN 1230-5057 http://dx.doi.org/10.12775/SDR.2025.2.09

http://rcin.org.pl

ukierunkowana była na jej zaangażowanie na wszystkich obszarach należących w przeszłości do Imperium Osmańskiego oraz wykorzystywanie bliskości historycznej, kulturowej, społecznej w celu promowania własnych interesów politycznych i ekonomicznych[3]. Wzmożoną aktywność dyplomacji tureckiej wobec regionu, w tym Czarnogóry, można dostrzec od dłuższego czasu. Turcja od ponad dekady prowadzi konsekwentną politykę budowania wizerunku wpływowego gracza na Bałkanach Zachodnich, wykorzystując w pełnej okazałości elementy *soft power*. Odgrywa rolę neutralnego mediatora przyczyniającego się do rozwiązywania sporów bilateralnych i stabilizacji regionu, jak miało to miejsce m.in. w przypadku konfliktu serbsko-kosowskiego[4], ale i opiekuna, którym jest dla Czarnogóry. Doskonałe relacje o charakterze politycznym, rosnąca z każdym rokiem wymiana handlowa i milionowe tureckie inwestycje na czarnogórskim wybrzeżu przyczyniają się do ugruntowanej pozycji Turcji w Czarnogórze. Silna pozycja Turcji w NATO, druga co do wielkości armia, zaangażowanie w operacje pokojowe i podnoszenie zdolności, dla Czarnogóry są wystarczającym dowodem przemawiającym za potrzebą utrzymywania jak najlepszych relacji z Ankarą. Rozbudowane instrumentarium z zakresu „miękkiej siły", odwołujące się do stosunkowo licznej wspólnoty religijnej i kulturowej[5], również ma tu swoje znaczenie. Zgodnie z ostatnim spisem powszechnym, przeprowadzonym w 2023 r. na terytorium Czarnogóry, wyznawcy islamu stanowią 124 668, tj. 19,99% całkowitej populacji kraju[6]. W porównaniu ze spisem ludności z 2011 r. ich liczba wzrosła z 99 038, tj. 15,97%[7], co tylko świadczy o tym, że deklarowana w preambule i art. 3 Konstytucji Czarnogóry wielokulturowość i wieloetniczność kraju znajdują swoje potwierdzenie. Czarnogórę można uznać za przykład sukcesu pod względem współistnienia ze sobą różnych społeczności w regionie. Wolność wyznania i dostęp do 145 meczetów sprawiają, że Turcy w Czarnogórze szybko asymilują się i wtapiają w miejscowe środowisko, które z reguły jest do nich przychylnie nastawione.

Republika Turcji od 2006 r. rozwija relacje z Czarnogórą, co wydaje się motywowane chęcią poszerzenia wpływów i jej sprawczości w regionie. Pomimo że geograficznie Czarnogóra i Turcja nie są sąsiadami, to Turcy stanowią nieodłączną część kulturową dzisiejszej Czarnogóry. W relacjach warunkowanych historycznie nie ma elementów tureckiego ekspansjonizmu czy potrzeby rywalizacji o wpływy. Turcja nie stosuje również dezinformacji i nie prowadzi nieczystych gier, jak zwykła

[3] M. Tahirović, *Relations between Turkey and the Balkan Countries as a Function of Improving Regional Peace and Stability*, „Adam Academy Journal of Social Sciences" 4 (2014), no. 2, s. 59–76.

[4] M. Szpala, A. Michalski, *Męska przyjaźń. Aktywność Turcji na Bałkanach Zachodnich*, 2022, https://www.osw.waw.pl (dostęp: 12.05.2024).

[5] *Ibidem*.

[6] *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2023. godine*, Uprava za statistiku MONSTAT, https://www.monstat.org/cg/page.php?id=2282&pageid=1992 (dostęp: 10.04.2024).

[7] *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine*, Uprava za statistiku MONSTAT, https://www.monstat.org/cg/page.php?id=533&pageid=322 (dostęp: 10.04.2024).

http://rcin.org.pl

czynić to Rosja. Odgrywa natomiast rolę „opiekuna". Współczesną Czarnogórę i Republikę Turcji łączą doskonałe relacje opierające się na wzajemnym zrozumieniu, zaufaniu i szacunku. Wspólna historia i względy kulturowe, religijne dają asumpt do współpracy. Czarnogóra i Turcja przynależą do tych samych struktur o charakterze międzynarodowym, tj. Organizacji Narodów Zjednoczonych, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Rady Europy. Cenny wkład w relacje wnoszą przynależność państw do NATO oraz dążenie, z różnym skutkiem, do integracji z Unią Europejską (UE). Istotnym elementem tureckiej obecności są inwestycje i rosnąca z każdym rokiem wymiana handlowa.

Ustanowienie stosunków dyplomatyczno-konsularnych

Historyczne i kulturowe powiązania Turcji i Czarnogóry sięgają XV w. Stosunki dyplomatyczne zaczęły kształtować się od 1499 r. Można podzielić je na trzy charakterystyczne okresy: 1) lata 1499–1878, tj. okres, kiedy Czarnogóra stała się częścią Imperium Osmańskiego i trwała w nim do 1878 r.; 2) po 1878 r., kiedy Czarnogóra została oficjalnie uznana przez kongres berliński za 27 suwerenne państwo i mogła cieszyć się tym nieprzerwanie do 1919 r.; 3) od 1990 r. do uzyskania przez Czarnogórę niepodległości, tj. do 2006 r. W pierwszym okresie stosunki dyplomatyczne opierały się przede wszystkim na reprezentowaniu wasali czarnogórskich w Stambule i innych miastach osmańskich przez Hrvat-paszów i wodzów[8]. Faktycznie o dwustronnych relacjach można mówić już w 1711 r. Wówczas Czarnogóra nie posiadała jednak jeszcze cech podmiotowości dyplomatycznej, co tym samym nie dawało jej możliwości oficjalnego wysyłania i przyjmowania stałych przedstawicieli dyplomatycznych, czym mogły pochwalić się suwerenne państwa. Nawiązane kontakty były więc w tym czasie quasi-działalnością dyplomatyczną pozbawioną oficjalnego charakteru. Przynosiły jednak zamierzony skutek. Czarnogórę, poza *ad hoc*, reprezentowali także stali posłowie, którzy nie posiadali oficjalnego statusu, jednak swoje zadania wykonywali zgodnie ze sztuką, należycie reprezentując swoich obywateli w Konstantynopolu, Szkodrze czy Kotorze[9]. Oficjalnie stosunki dyplomatyczne zostały nawiązane w 1879 r.[10] Przyjaźń między sułtanem Abdulhamidem II a królem Nikolą I Petroviciem-Njegošem wpłynęła na szybkie otwarcie pierwszych misji dyplomatycznych. Budynek pierwszej ambasady Czarnogóry w Stambule był podarunkiem ze strony sułtana Abdulhamida II dla króla Nikoli. Służył jako przedstawicielstwo dyplomatyczne w latach 1883–1913[11].

[8] H. Šarkinović, *Diplomatski odnosi Crne Gore i Turske*, Podgorica 2014.

[9] E. Ihsanoglu, *Historija Osmanske države i civilizacije*, Sarajevo 2004.

[10] *U Istanbulu obilježeno 145 godina od uspostavljanja diplomatskih odnosa Crne Gore i Turske*, Crna Gora, 24.05.2024, https://www.gov.me/clanak/u-istanbulu-obiljezeno-145-godina-od-uspostavljanja-diplomatskih-odnosa-crne-gore-i-turske (dostęp: 2.07.2024).

[11] *Ibidem*.

http://rcin.org.pl

Na znak pamięci w miejscu, w którym niegdyś znajdowała się ambasada Księstwa, a później Królestwa Czarnogóry, odsłoniono po 145 latach (24 maja 2024 r.) tablicę pamiątkową stanowiącą, jak podkreślono, „symbol więzi historycznych i potwierdzenie wysiłków zmierzających do ich uchronienia przed zapomnieniem”[12].

Współczesne stosunki dyplomatyczne między samodzielną Czarnogórą a Republiką Turcji zostały ustanowione w 2006 r. Turcja, podobnie jak przed ponad 100 laty, była jednym z pierwszych państw, które 12 czerwca 2006 r. uznały niepodległość państwa czarnogórskiego. Dwustronne stosunki dyplomatyczne nawiązano 3 lipca 2006 r., zobowiązując się do utrzymywania i nieustannego pogłębiania współpracy dwustronnej[13]. Migracje, rosnąca wymiana handlowa i wzajemne zainteresowanie obywateli Czarnogóry i Turcji relacjami zaważyły na decyzji rządu Czarnogóry (21 marca 2019 r.) o otwarciu Konsulatu Generalnego w Stambule. Rozpoczął on swoją działalność pod koniec 2019 r.[14] Działalność konsularna realizowana jest na podstawie porozumienia z Turcją w sprawie zapewnienia opieki konsularnej dla obywateli Czarnogóry, którego zapisy zgodne są z postanowieniami konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych z 1961 r., jak i konwencji wiedeńskiej o stosunkach konsularnych z 1963 r. W lutym 2020 r. minister spraw zagranicznych Czarnogóry Srđan Darmanović i minister spraw zagranicznych Republiki Turcji Mevlüt Çavuşoğlu podpisali porozumienie pomiędzy Czarnogórą a Republiką Turcji o udzielaniu pomocy konsularnej obywatelom Czarnogóry[15]. W dokumencie tym potwierdza się, że Turcja będzie reprezentowała Czarnogórę na terytorium aż 25 państw trzecich[16], na których Czarnogóra nie ma swojego

---

[12] *Postavljena memorijalna ploča na mjestu nekadašnjeg crnogorskog poslanstva u Istanbulu*, Vijesti 24.05.2024. Tablica to również symbol upamiętnienia działalności pierwszych czarnogórskich dyplomatów: Stanka Radonjicia, Gavra Vukovicia, Mitara Bakicia, Mitara Plamenaca, Jovana Matanovicia, Dušana Drecuna, Dušana Gregovicia, Jovo Popovicia czy Petara Plamenaca, którzy w Konstantynopolu w latach 1879–1912 przyczyniali się do rozwoju dwustronnych relacji (*U Istanbulu obilježeno 145 godina…*). W tym samym okresie Imperium Osmańskie miało dziewięciu akredytowanych przedstawicieli w Cetinje – dawnej stolicy Czarnogóry.

[13] Pierwszym ambasadorem nadzwyczajnym i pełnomocnym Republiki Turcji w Czarnogórze została Songül Ozan, która objęła swoje obowiązki 8 lutego 2019 r. Od 1 lutego 2023 r. rola ta przypada Barişovi Kalkavanowi. Pierwszym ambasadorem nadzwyczajnym i pełnomocnym Czarnogóry w Republice Turcji został Periša Kastratović, który rozpoczął swoją misję 25 października 2019 r. i sprawuje ją do dziś. *Diplomatske misije*, 2024, Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore, https://www.gov.me/diplomatske-misije/strane-misije-u-crnoj-gori/turska (dostęp: 12.05.2024).

[14] *Diplomatski odnosi*, *Turska*, 2024, Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore, https://www.gov.me/diplomatske-misije/strane-misije-u-crnoj-gori/turska (dostęp: 12.05.2024). Pierwszym konsulem generalnym został Selim Lika, którego w 2023 r. zastąpił Branislav Karadžić.

[15] *Odluka o objavljivanju sporazuma između Crne Gore i Republike Turske o pružanju konzularne zaštite crnogorskim državljanima*, https://www.gov.me/odluka-o-sporazumu (dostęp: 10.08.2024).

[16] *Ibidem*. To jest na terytorium: Królestwa Bahrajnu, Republiki Beninu, Republiki Botswany, Burkina Faso, Republiki Kamerunu, Królestwa Kambodży, Republiki Czadu, Republiki Demokratycznej Konga, Wybrzeża Kości Słoniowej, Republiki Dżibuti, Wspólnoty Dominiki, Republiki Gabonu, Republiki Gambii, Republiki Gwinei, Republiki Kirgiskiej, Republiki Madagaskaru, Republiki Mali, Sułtanatu Omanu, Państwa Palestyna, Republiki Rwandy, Republiki Sudanu

http://rcin.org.pl

przedstawicielstwa. W sytuacji zagrażającej zdrowiu i życiu obywateli, w przypadku aresztowania, zagubienia dokumentu tożsamości turecki konsul będzie mógł udzielić niezbędnej opieki obywatelom Czarnogóry[17]. Czarnogóra również może pochwalić się dość dobrze rozbudowaną siecią konsularną na terytorium Turcji. Na mocy dwustronnego porozumienia[18] obywatele Czarnogóry mogą podróżować do Turcji i przebywać na jej terytorium do 90 dni z ważnym dokumentem podróży bez konieczności posiadania wizy. Obowiązuje ich jedynie zasada dotycząca ważności paszportu, którego okres powinien być dłuższy o 60 dni niż data ważności wizy lub pobytu bezwizowego[19]. Na zasadzie wzajemności te same warunki podróży odnoszą się do obywateli Turcji przekraczających granicę z Czarnogórą. Pracę konsula generalnego Czarnogóry w Stambule wspierają konsul i konsulowie honorowi[20]. Przy rosnącym zainteresowaniu wymianą handlową, ale i turystyką, wsparcie konsulów honorowych z pewnością jest wartością dodaną. Ich liczba świadczyć może również o nieustającym rozwoju dwustronnych relacji. Sprawy z zakresu działalności konsularnej rozpatrywane są bezpośrednio w ambasadzie, a od strony organizacyjnej i w kwestiach promocji handlu oraz rozwoju dwustronnych stosunków kulturalnych i gospodarczych pomocą służy konsul honorowy[21]. Zastanawia jednak fakt, że w przypadku Turcji nie podjęto decyzji o ustanowieniu konsula zawodowego na terytorium Czarnogóry, decydując się natomiast na powołanie attaché wojskowego[22]. Turcja jest jednym z państw, dzięki którym doszło do procesu modernizacji czarnogórskiej armii. Udzielane przez nią od lat

---

Południowego, Republiki Sudanu, Republiki Tadżykistanu, Republiki Uzbekistanu i Republiki Zimbabwe. *Ibidem*.

[17] *Sporazum između Crne Gore i Republike Turske o pružanju konzularne zaštite crnogorskim državljanima*, art. 1, https://www.gov.me/sporazum (dostęp: 10.08.2024).

[18] *Uredba o viznom režimu*, Br. 33, 2019, https://www.sluzbenilist.me (dostęp: 10.08.2024); *Uredba o viznom režimu*, Br. 67, 2020, https://www.sluzbenilist.me (dostęp: 10.08.2024).

[19] *Vizni režim, Turska*, 2024, Ministarstvo vanjskih poslova Crne Gore, https://www.gov.me/diplomatske-misije/strane-misije-u-crnoj-gori/turska (dostęp: 14.04.2024).

[20] W grudniu 2019 r. powołany został konsul honorowy Czarnogóry w Turcji – Mehmet Akkan Suver, którego urząd mieścił się w Balikesir [Akkan Suver pełnił tę funkcję do 2020 r. – dane pochodzą z wywiadu z ambasadorem Republiki Turcji w Czarnogórze Barişem Kalkavanem (Wywiad z ambasadorem Republiki Turcji w Czarnogórze Barişem Kalkavanem. Stosunki dwustronne, dok. 1, 2024, archiwum własne)], a w listopadzie 2020 r. – Hüseyin Erkan Yilmaz, pełniący swoje funkcje z jurysdykcją na okręg Antalyi, z siedzibą urzędu w Muratpaşa (*ibidem*). Podczas 24. posiedzenia Parlamentu Czarnogóry (4 kwietnia 2024 r.) zaakceptowano kandydaturę Nasera Alima jako kolejnego konsula honorowego Czarnogóry w Turcji [*Nova kadrovska rešenja Vlade*, 4.04.2024, https://arhiva.kodex.me/clanak/296865/nova-kadrovska-resenja-vlade-1 (dostęp: 4.04.2024)].

[21] Sahret Hajdarpašić powołany został 10 września 2019 r. do pełnienia funkcji konsula honorowego Turcji w Czarnogórze. Siedziba konsulatu mieści się w miejscowości Bijelo Polje (*Diplomatske misije…*, 2024).

[22] We wrześniu 2024 r. płk Mehmet Çetin Atamaner został jednym z nielicznych przedstawicieli wojskowych akredytowanym w Czarnogórze. Ambasada Republike Turske u Podgorici. (n.d.). T.C. Podgoritsa Büyükelçiliği, https://www.mfa.gov.tr (dostęp: 12.09.2024).

http://rcin.org.pl

wsparcie w postaci darowizn, m.in. sprzętu wojskowego, służyć ma umocnieniu pozycji Czarnogóry w regionie. Szczególnie w obecnym kontekście geopolitycznym dobre relacje w dziedzinie stosunków wzajemnych i obronności mają dużą wartość.

Relacje polityczne i wojskowe

Oba państwa wyróżniają się wyjątkowo dobrze rozwiniętymi stosunkami o charakterze politycznym. Dialog polityczny na wysokim szczeblu uznawany jest za intensywny, oba kraje potwierdzają swoje zaangażowanie w umacnianie przyjaznych stosunków. Czarnogóra i Republika Turcji nie mają otwartych spornych kwestii i dążą do intensyfikacji oraz pielęgnowania łączących je od lat więzi. Zwraca uwagę fakt, że mimo rozwijających się stosunków gospodarczych za rządów Demokratycznej Partii Socjalistycznej liczba wizyt o charakterze politycznym była ograniczona. Dynamika w czarnogórsko-tureckich relacjach politycznych uległa zmianie po pandemii i po 30 sierpnia 2020 r., tj. po przełomowych wyborach parlamentarnych w Czarnogórze, które na szczyt wyniosły proserbsko nastawione ugrupowania polityczne. W 2021 r. potwierdzeniem znakomitych relacji stała się wizyta oficjalna prezydenta Republiki Turcji Recepa Tayyipa Erdoğana w Podgoricy. W tym samym roku do Turcji udawały się liczne delegacje czarnogórskie na czele z prezydentem Czarnogóry Milem Đukanoviciem. Wizyty składali kolejno: przewodniczący Parlamentu Aleksa Bečić, premier Dritan Abazović, minister spraw zagranicznych Đorđe Radulović, minister zdrowia Jelena Borovinić Bojović, minister rozwoju gospodarczego Jakov Milatović oraz minister rolnictwa, leśnictwa i gospodarki wodnej Aleksandar Stijović[23].

Turcja jest jednym z pierwszych państw, które uznały niepodległość Czarnogóry w 2006 r. i od początku lobbowały za jej przystąpieniem do NATO, wspierając również wysiłki na rzecz członkostwa w UE. W dwustronnych relacjach postawiono na współpracę gospodarczą i naukową[24]. Widoczna na każdym kroku współpraca czarnogórsko-turecka miała swoje podłoże w licznych wizytach, począwszy od tych o charakterze oficjalnym, na łamach gremiów międzynarodowych kończąc. W wizytach licznie uczestniczyli przedstawiciele parlamentów, komisji parlamentarnych,

---

[23] *Šentop: Crna Gora postala uzor za miran suživot na Balkanu, vrijedan je primjer za cijelo čovječanstvo*, 21.12.2021, https://www.cdm.me/politika/sentop-crna-gora-postala-uzor-za-miran-suzivot-na-balkanu-vrijedan-je-primjer-za-cijelo-covjecanstvo/ (dostęp: 21.12.2021).

[24] W ciągu pierwszych 15 lat współpracy Turcja zainwestowała w młode państwo dość pokaźny kapitał, o czym świadczyć może choćby fakt, że właściciele 35% spółek z kapitałem zagranicznym w Czarnogórze to właśnie Turcy. Tureckie ministerstwo zaoferowało czarnogórskim studentom bezpłatną naukę języka tureckiego i stypendia na tureckich uczelniach. Zadbano o rozbudowaną siatkę połączeń lotniczych między Podgoricą i Tivatem a tureckimi miastami (aktualnie na trasach Podgorica–Stambuł, Podgorica–Izmir obsługiwanych jest 50 połączeń tygodniowo). Przyczyniono się do ustanowienia wspólnoty muzułmanów w Czarnogórze, którzy w hierarchii kościelnej wielowyznaniowego państwa odgrywają dość ważną rolę.

http://rcin.org.pl

szefowie resortów spraw zagranicznych, obrony, kultury, nauki, głowy państw i szefowie rządów. Szczególnie wzmożony kalendarz wizyt daje się odnotować od połowy 2021 r.

Republika Turcji wspierała Czarnogórę w realizacji głównych założeń polityki zagranicznej państwa. Jednym z nich było uzyskanie członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim. Dlatego naturalną koleją rzeczy zdaje się fakt, że tuż przed przystąpieniem Czarnogóry do NATO (5 czerwca 2017 r.) z wizytą oficjalną w Czarnogórze (9 maja 2017 r.) pojawił się minister spraw zagranicznych Republiki Turcji Çavuşoğlu. Spotkał się on z prezydentem Czarnogóry Filipem Vujanoviciem, przewodniczącym Skupštiny Ivanem Brajoviciem, wicepremierem i ministrem rolnictwa oraz rozwoju obszarów wiejskich Milutinem Simoviciem oraz ministrem spraw zagranicznych Darmanoviciem, aby podsumować wspólne działania, jak i powinszować realizacji jednego z ważniejszych kroków, mającego zapewnić Czarnogórze stabilność i bezpieczeństwo. 9 lipca 2018 r. na inauguracji prezydenta Republiki Turcji Erdoğana w Stambule delegację czarnogórską reprezentował wicepremier i przewodniczący wspólnej Komisji ds. Dwustronnej Współpracy Ekonomicznej Simović, podkreślając podczas uroczystości, że „Czarnogóra będzie szczerym przyjacielem Turcji i przyczyni się do dalszego rozwoju współpracy między obydwoma krajami we wszystkich dziedzinach”[25]. Tylko w 2019 r. miało miejsce pięć wizyt na wysokim szczeblu. Oprócz ministra młodzieży i sportu Mehmeta Kasapoğlu oraz ministra spraw wewnętrznych Süleymana Soylu Czarnogórę odwiedzili przedstawiciele tureckiej policji, wymiaru sprawiedliwości i parlamentu. Minister gospodarki Dragica Sekulić, minister obrony Predrag Bošković, szef Sztabu Generalnego Dragutin Dakić, przewodniczący Komisji ds. Stosunków Międzynarodowych i Emigrantów Andrija Nikolić oraz burmistrz miasta Podgorica Ivan Vuković podkreślali swoje zaangażowanie w rozwój dwustronnych relacji, które w 2019 r. doprowadziły do podpisania zrewidowanego Porozumienia o wolnym handlu, Porozumienia o współpracy i wzajemnej pomocy w sytuacjach nadzwyczajnych, Porozumienia o współpracy w dziedzinie kultury, Porozumienia o współpracy w dziedzinie stypendialnej, Porozumienia o współpracy w dziedzinie sportu i młodzieży, Umowy o współpracy wojskowo-finansowej, Protokołu wykonawczego dotyczącego wsparcia finansowego oraz Umowy o współpracy wzajemnej między Podgoricą a Ankarą. 10 września 2019 r. minister spraw zagranicznych Czarnogóry Darmanović przebywał z wizytą w Turcji na zaproszenie swego odpowiednika Çavuşoğlu. Wziął udział m.in. w spotkaniach z przewodniczącym Wielkiego Zgromadzenia Narodowego Turcji Mustafą Şentopem i wiceprezydentem Fuatem Oktayem. Wizyta szefa czarnogórskiej dyplomacji w Turcji była okazją do podjęcia starań na rzecz intensyfikacji dialogu politycznego, jak i zacieśniania więzi dwustronnych. Rozmawiano również o wspólnych przedsięwzięciach

[25] M.L.B., *Simović na Erdoganovoj inauguraciji*, 11.07.2018, https://rtcg.me/vijesti/politika/208763/simovic-na-erdoganovoj-inauguraciji-.html (dostęp: 10.07.2024).

http://rcin.org.pl

i współpracy w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego[26]. W lutym 2020 r. minister spraw zagranicznych Republiki Turcji Çavuşoğlu złożył rewizytę, kontynuując dialog dwustronny. Podczas pobytu w Podgoricy spotkał się nie tylko z ministrem Darmanoviciem, ale i z prezydentem Czarnogóry Đukanoviciem, premierem Duškiem Markoviciem i przewodniczącym czarnogórskiej Skupštiny Brajoviciem. W trakcie wizyty podpisane zostały dwie umowy dwustronne – przytaczana powyżej Umowa o zapewnieniu ochrony konsularnej obywatelom Czarnogóry oraz Umowa o wykonywaniu działalności zarobkowej przez członków rodzin pozostających na utrzymaniu członków misji dyplomatycznych i konsularnych, które stały się potwierdzeniem dobrej współpracy między państwami. Podczas wizyty zwrócono uwagę na potrzebę usprawnienia współpracy w dziedzinie edukacji i sportu[27]. W tym samym miesiącu przewodniczący czarnogórskiej Skupštiny Brajović udał się z oficjalną wizytą do Turcji, gdzie przebywał na zaproszenie Šentopa. Podczas rozmów została pochwalona współpraca parlamentarna obfitująca w realizację konkretnych projektów. Przy okazji wizyty Brajović spotkał się również z ministrem spraw zagranicznych Çavuşoğlu. Rozmówcy zwrócili uwagę na fakt, że „doskonałe relacje polityczne stanowią podstawę dla dalszego wzmacniania wszelkich form współpracy gospodarczej"[28]. Zaznaczono, że Turcja jest jednym z najważniejszych partnerów inwestycyjnych i w wymianie handlowej z Czarnogórą i z każdym rokiem odnotowuje tendencje wzrostowe. W czasie spotkania wybrzmiał również temat mniejszości i wielokulturowości Czarnogóry. Minister Çavuşoğlu wyraził słowa uznania dla Czarnogóry za jej umiejętność ochrony na terytorium państwa praw mniejszości, dodając, że powinna być wzorem dla innych państw[29]. Oficjalną wizytę w Stambule Brajović zakończył spotkaniem z przedstawicielami Stowarzyszenia Czarnogórskich Emigrantów, którzy – jak podkreślił – „są istotnym ogniwem łączącym Czarnogórę i Turcję, wzbogacającym stosunki między obydwoma państwami we wszystkich dziedzinach"[30]. Do rewizyty Šentopa doszło 23 grudnia 2021 r.[31] Przewodniczący Parlamentów podpisali wówczas Porozumienie

---

[26] *Darmanović u zvaničnoj posjeti Turskoj*, 10.09.2019, https://radiobijelopolje.me/crna-gora/12386/darmanović-u-zvaničnoj-posjeti-turskoj (dostęp: 12.07.2024).

[27] S. Kajosević, *Cavusoglu-Darmanović: Crna Gora važna država i za region i za Evropu*, 11.02.2020, https://www.aa.com.tr/ba/balkan/cavusoglu-darmanović-crna-gora-važna-država-i-za-region-i-za-evropu/1730865 (dostęp: 12.08.2024).

[28] *Predsjednik Skupštine u zvaničnoj posjeti Republici Turskoj*, Vijesti.me, 19.02.2020, https://www.vijesti.me/vijesti/politika/422685/brajovic-u-turskoj-crnogorski-iseljenici-vazna-spona-izmedu-crne-gore-i-turske (dostęp: 10.08.2024).

[29] *Ibidem.*

[30] *Brajović u Turskoj: Crnogorski iseljenici pomogli razvoj naše dijaspore*, 22.02.2020, https://rtcg.me/vijesti/politika/269706/brajovic-u-turskoj-crnogorski-iseljenici-pomogli-razvoj-nase-dijaspore.html (dostęp: 12.07.2024).

[31] *Šentop stigao u Crnu Goru: Ovdje se osjećam kao kod kuće*, Pobjeda, 22.12.2021, https://www.pobjeda.me/clanak/becic-docekao-sentopa-potvrda-uspjesne-parlamentarne-saradnje (dostęp: 22.09.2024).

http://rcin.org.pl

o współpracy międzyparlamentarnej, które „stało się kolejnym kamieniem wzmacniającym fundamenty silnych stosunków między państwami", a przede wszystkim między grupami przyjaźni i członkami komisji parlamentarnych[32].

Długo wyczekiwano oficjalnej wizyty w Czarnogórze, 28 sierpnia 2021 r., prezydenta Erdoğana. Był on drugim, po Abdullahu Gülu (przebywał z wizytą w Czarnogórze w 2009 r., podpisano wówczas Porozumienie o współpracy ekonomicznej), prezydentem Turcji, oficjalnie wizytującym Czarnogórę od chwili powstania Republiki Turcji. Jednak w odróżnieniu od wcześniejszej wizyty obecność prezydenta Erdoğana zdawała się jedną z najbardziej medialnych i przykuwających zainteresowanie opinii publicznej[33]. Za zainteresowaniem wizytą przemawiały nie tyle radykalne zmiany w samej polityce Turcji i podejściu do Bałkanów (oczekiwano na potwierdzenie, czy istniejąca tendencja rozwoju dwustronnych relacji zostanie utrzymana), co zmiany w układzie sił, tak pod względem regionalnej, jak i globalnej polityki. Co więcej, za prezydenta Güla władza polityczna i ogólnie uprawnienia prezydenta Turcji były o wiele mniejsze niż za jego następcy[34]. Dawne zbieżności w polityce wewnętrznej państw uwidaczniały się choćby w sposobie rządzenia krajem – w Turcji faktyczna władza znajdowała się wówczas w rękach Erdoğana, w Czarnogórze, mimo że oficjalnie głową państwa był Vujanović, w praktyce każda decyzja podejmowana była przez Đukanovicia. Podczas spotkania z prezydentem Czarnogóry Đukanoviciem potwierdzono „bliskość i wzajemne, doskonałe stosunki panujące między państwami i narodami"[35]. Wizyta tureckiej głowy państwa, poprzedzona odwiedzinami w Bośni i Hercegowinie, została potraktowana jako „wyraz odpowiedzialności Turcji wobec krajów Bałkanów Zachodnich", o czym jasno mówił prezydent Erdoğan, wskazując przy tym, że „Turcja należy do dziesięciu największych inwestorów w Czarnogórze, a wzajemne relacje między państwami wnoszą poważny wkład w pokój i stabilność Bałkanów, jak i Europy"[36]. Przy okazji wizyty prezydent Erdoğan zapowiedział, że będzie starał się ożywić rynek i w ciągu kolejnych lat doprowadzić wymianę handlową do poziomu 250 mln USD[37]. Podczas konferencji prasowej turecki prezydent podkreślił, że „śledzi politykę pokojową Czarnogóry w regionie, jej członkostwo w organizacjach

[32] *Bečić i Šentop potpisali Memorandum o međuparlamentarnoj saradnji*, Skupština, 23.12.2021, https://www.skupstina.me/me/clanci/becic-i-sentop-potpisali-memorandum-o-meduparlamentarnoj-saradnji (dostęp: 10.09.2024).

[33] E. Smailović, *Erdogan u Crnoj Gori: Šta je nama Turska?*, Al Jazeera, 29.08.2021, https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/8/29/erdogan-u-crnoj-gori-sta-je-nama-turska (dostęp: 11.07.2024).

[34] K. Wasilewski, *Turcja w okresie przemian: wnioski dla strategii UE*, Warszawa 2017.

[35] *Politički odnosi Crne Gore i Turske na izvanrednom nivou*, CdM, 29.08.2021, https://www.cdm.me/politika/politicki-odnosi-crne-gore-i-turske-na-izvanrednom-nivou/ (dostęp: 29.08.2021).

[36] *Erdogan: Posjeta BiH i Crnoj Gori pokazuje odgovornost Turske prema regiji*, Al Jazeera, 28.08.2021, https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/8/28/prva-zvanicna-posjeta-erdogana-crnoj-gori (dostęp: 28.08.2021).

[37] *Cilj je trgovinska razmjena od 250 miliona dolara*, 29.08.2021, https://www.vijesti.me/vijesti/politika/564135/cilj-je-trgovinska-razmjena-od-250-miliona-dolara (dostęp: 18.08.2024).

http://rcin.org.pl

międzynarodowych i intensywne działania na rzecz członkostwa w UE"[38]. Prezydent spotkał się również z premierem Zdravkiem Krivokapiciem i przewodniczącym Skupštiny Bečiciem. Społeczność islamska w Czarnogórze przyznała mu najwyższe odznaczenie – „Husein Pasha Boljanić"[39].

Niespełna rok później, w dniach 20–23 września 2021 r., na zaproszenie tureckiego ministra spraw wewnętrznych Sulejmana Sojlu odbyła się oficjalna wizyta czarnogórskiego premiera Abazovicia. Podczas trzydniowej wizyty szef rządu spotkał się z wiceprezydentem Turcji Oktayem, przewodniczącym Wielkiego Zgromadzenia Narodowego Šentopem i innymi wysokimi przedstawicielami tureckimi. Wizyta była doskonałą okazją do odbycia rozmów z przedstawicielami świata biznesu i omówienia zasad dalszej współpracy handlowej, której efekty miały być widoczne w nadchodzących latach. W 2022 r. doszło do spotkań szefów resortów nauki i szkolnictwa wyższego. Z wizytą w Turcji na zaproszenie swego odpowiednika Mahmuta Özera przebywał Miomir Vojinović[40].

30 grudnia 2022 r. prezydent Đukanović udał się z wizytą roboczą do Turcji na zaproszenie prezydenta Erdoğana. Mimo że spotkanie odbywało się za zamkniętymi drzwiami, potwierdzono, że główny nurt rozmów stanowiły integracja państw z UE oraz problematyka regionalna. Wybrzmiały trwająca wojna w Ukrainie, sankcje gospodarcze i potrzeba zapewnienia stabilności i bezpieczeństwa w regionie, szczególnie w obliczu sprawowanego od lipca 2022 r. przez Czarnogórę przewodnictwa w ramach Procesu Współpracy w Europie Południowo-Wschodniej. Po ukonstytuowaniu się nowego rządu z oficjalną wizytą do Stambułu poleciał przewodniczący Parlamentu czarnogórskiego Andrija Mandić (10 grudnia 2023 r.). W czasie oficjalnej wizyty spotkał się m.in. z przedstawicielami czarnogórskiego Stowarzyszenia Emigrantów i Studentów w Republice Turcji. Znany ze swoich proserbskich poglądów i krytyki wobec opozycji, na spotkaniu wyraźnie podkreślał, że „nowa większość parlamentarna będzie działać jeszcze lepiej i skuteczniej niż jej poprzednicy. Szczególnie, jeśli chodzi o tematy i kwestie dotyczące emigrantów, zarówno w Turcji, jak i w innych krajach na Bałkanach"[41]. Mandić obiecał wykorzystać wspólny dialog między parlamentami a diasporami do umocnienia pozycji członków poszczególnych społeczności i podniesienia ich rangi. Wyraźnie zaznaczył, że w relacjach dwustronnych na rozwój stosunków dwustronnych mają wpływ

[38] *Prva zvanična posjeta Erdogana Crnoj Gori i BiH*, 28.08.2021, Al Jazeera, https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/8/28/prva-zvanicna-posjeta-erdogana-crnoj-gori (dostęp: 26.06.2024).

[39] *Erdogan dobio najveće priznanje Islamske zajednice „Husein-paša Boljanić"*, 27.08.2021, https://www.pobjeda.me/clanak/erdogan-dobio-najvece-priznanje-islamske-zajednice-husein-pasa-boljanic (dostęp: 26.06.2024).

[40] *Ministar Vojinović sa svojom delegacijom u zvaničnoj posjeti Republici Turskoj*, 31.12.2022, https://www.gov.me/clanak/ministar-vojinovic-sa-svojom-delegacijom-boravio-u-zvanicnoj-psojeti-republici-turskoj (dostęp: 13.07.2024).

[41] *Predsjednik Mandić sa predstavnicima udruženja iseljenika i studenata u Republici Turskoj*, 10.12.2022, https://www.skupstina.me/me/clanci/predsjednik-mandic-sa-predstavnicima-udruzenja-iseljenika-i-studenata-u-republici-turskoj (dostęp: 10.07.2024).

http://rcin.org.pl

diaspora czarnogórska w Turcji i Turcy mieszkający w Czarnogórze. „Bośniacy, Muzułmanie i Albańczycy, którzy stanowią prawie 20% ludności Czarnogóry, są jednym z najważniejszych pomostów między Czarnogórą a Turcją”[42] – konstatował.

Potwierdzeniem dwustronnych relacji o charakterze politycznym i zaangażowania w pokój oraz dobrobyt na Bałkanach Zachodnich stała się sierpniowa wizyta (21 sierpnia 2024 r.) wicepremiera Czarnogóry i ministra spraw zagranicznych Ervina Ibrahimovicia w Ankarze. Podczas spotkania z prezydentem Erdoğanem czarnogórski minister nawiązywał do wizyty prezydenta w 2021 r. w Czarnogórze i podkreślał trwające doskonałe relacje między państwami. Wizyta miała na celu zwrócenie uwagi nie tylko na dialog polityczny, ale i jego przełożenie na gospodarkę, zdrowie, obronność, turystykę i współpracę w dziedzinie edukacji. Stojący na czele tureckiego resortu spraw zagranicznych Hakan Fidan podkreślił, że „Turcja angażuje się w dalszy rozwój stosunków dwustronnych z Czarnogórą w duchu solidarności, wzajemnego szacunku i zrozumienia”[43]. Ibrahimović i Fidan rozmawiali o bieżącej sytuacji w regionie, wyrazili zadowolenie ze współpracy w ramach NATO i wspólnych wysiłków na rzecz poprawy zbiorowego bezpieczeństwa i stabilności[44].

Z pewnością wspieranie dialogu politycznego jest mocną stroną państw. Obu zdecydowanie zależy na konstruktywnej współpracy, czego wyrazem jest liczba wizyt i ich aktywny udział w licznych inicjatywach międzynarodowych oraz organizacjach regionalnych. Prowadzone w czasie spotkań rozmowy skupiają się na kwestiach bezpieczeństwa i utrzymania stabilności w regionie. Bez wątpienia po 2022 r. oba państwa coraz bardziej zdeterminowane są również do przyspieszenia procesu integracyjnego z UE. W przypadku Czarnogóry, w której założenia polityki zagranicznej od 2006 r. wpisują się: integracja z NATO, integracja z UE i utrzymanie dobrosąsiedzkich relacji, sprawa wydaje się oczywista. Dojście do władzy prezydenta Milatovicia i premiera Milojka Spajicia przyniosło nowy powiew w relacjach Czarnogóra-UE. Mimo problemów natury politycznej, znacznej korupcji, przestępczości zorganizowanej, wyścig o członkostwo w UE trwa i zgodnie z wiodącym hasłem „Czarnogóra 28 państwo UE w 2028 r.” zdaje się stawiać ten kraj na pozycji wiodącej. Czego niestety nie można powiedzieć o Turcji, która dotknięta po 2016 r. (nieudany zamach stanu) kryzysem migracyjnym, a po 2021 r. – kryzysem ekonomicznym straciła swoją szansę na rychłe członkostwo w UE. Jej wizja polityki zagranicznej uległa zmianie, przeistaczając się w bardziej wyważoną i nastawioną na współpracę, szczególnie w wymiarze gospodarczym[45], czego przykładem

[42] *Ibidem*.

[43] *Erdogan: Turska posvećena miru i prosperitetu na Zapadnom Balkanu*, 9.08.2024, https://mina.news/vijesti-iz-crne-gore/erdogan-turska-posvecena-miru-i-prosperitetu-na-zapadnom-balkanu/ (dostęp: 12.07.2024).

[44] *Ibidem*.

[45] K.W. Olszowska, *Perspektywy Turcji na członkostwo w Unii Europejskiej*, „Pułaski Policy Paper” (20 III 2024), nr 6, https://pulaski.pl/perspektywy-turcji-na-czlonkostwo-w-unii-europejskiej/ (dostęp: 1.09.2024).

http://rcin.org.pl

mogą być relacje z Czarnogórą. O ile w przypadku tego ostatniego państwa doszło w ostatnim czasie do znacznego postępu w relacjach z UE, 26 czerwca 2024 r., tj. po siedmiu latach oczekiwania Czarnogóra uzyskała pozytywny raport IBAR (*Interim Benchmark Assessment Report*), posiada zamkniętych sześć rozdziałów negocjacyjnych, tak w przypadku Turcji negatywny klimat w relacjach z organizacją jedynie „delikatnie zelżał". Turcja, która już w 1999 r. uzyskała statut państwa kandydującego do UE i która w 2005 r., po długich i trudnych rozmowach, rozpoczęła z nią negocjacje akcesyjne, po tym, jak w 2018 r. Rada UE ogłosiła, że „negocjacje akcesyjne Turcji utknęły w martwym punkcie, a Ankara oddaliła się od wartości wspólnoty i od standardów demokratycznych"[46], poszukuje możliwości wyjścia z impasu. Ich przejawem, zdaje się, były udzielane przez władze Turcji deklaracje o chęci poprawy relacji, wyrażane podczas szczytu NATO w Wilnie (2023 r.), czy udzielona zgoda na akcesję Szwecji do NATO. Nie przyniosły one jednak rozwiązania problemu. Na relacje Turcja-UE nie podziałały również zwycięstwo Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP) i Erdoğana, odpowiednio w wyborach parlamentarnych, jak i prezydenckich[47]. Turcja po latach starań o członkostwo rozczarowana jest procesem integracji. Targana kryzysami o podłożu politycznym, naznaczona konfliktem z Grecją, kryzysem cypryjskim, niestosująca się do zobowiązań wynikających z umowy migracyjnej z 2016 r., potępiona przez UE za przeprowadzoną w 2019 r. operację wojskową na północy Syrii, za brak praworządności i wolności słowa[48], stanowiła i stanowi nadal wyzwanie polityczne dla Brukseli. Brak zaufania ze strony Turcji do UE czy UE w stosunku do Turcji jest nadal widoczny. Znajduje on odzwierciedlenie m.in. w corocznych raportach Komisji Europejskiej[49]. Za jeden z nielicznych pozytywnych przejawów powrotu do dawnych relacji, w przypadku Ankary, uznać można unijną deklarację z listopada 2023 r., w której UE zwróciła się o wznowienie, zawieszonych w 2019 r., rozmów poświęconych m.in. gospodarce, energii i transportowi. Pomimo deklaratywnego wsparcia społecznego i politycznego dla akcesji Turcja nie zamierza ślepo akceptować dyktowanych jej przez UE warunków na rzecz dalszej reformy ustroju państwa. Jak wynika z analiz, taki krok podważyłby fundamenty władzy Erdoğana oraz interesy międzynarodowe Turcji[50]. W dłuższej perspektywie czasowej może się zatem okazać, że członkostwo w UE jako pierwsza uzyska Czarnogóra. To jej przyjdzie udzielać wsparcia Turcji w procesie negocjacji akcesyjnych, w których można się dopatrzyć wielu podobieństw (korupcja, przestępczość zorganizowana, problemy w sądownictwie, ubóstwo etc.).

---

[46] *Ibidem*.

[47] A. Michalski, *op. cit.*

[48] P. Pangalos, *European Parliament calls for suspension of Turkey EU accession talks*, Euronews, 13.03.2019, https://www.euronews.com/2019/03/13/european-parliament-calls-for-suspension-of-turkey-eu-accession-talks (dostęp: 3.10.2024).

[49] *Türkiye 2023 Report*, 8.11.2023, https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_696%20Türkiye%20report.pdf (dostęp: 16.02.2024).

[50] A. Michalski, *op. cit.*

http://rcin.org.pl

Kontekst kulturowy i naukowy współpracy czarnogórsko-tureckiej

Strona turecka dużą wagę przywiązuje do relacji w dziedzinie kultury i edukacji. I choć działania te postrzegane są w Czarnogórze jako pozytywny wyraz dwustronnych relacji, to pojawiają się głosy o pewnym ryzyku, jakie nieść może za sobą promocja zagranicznych wartości, które mogłyby być wykorzystywane w celach propagandowych. Mogłyby również prowadzić do wzrostu tureckich wpływów i politycznej destabilizacji w Czarnogórze. Taka sytuacja nie miała jednak dotychczas miejsca. Jednym z charakterystycznych elementów polityki Turcji pod rządami AKP jest budowanie bliskich relacji dwustronnych na podstawie wspólnoty kulturowej i religijnej. Szczególne miejsce w jej percepcji dwustronnych stosunków zajmują ludzie młodzi, do których głównie kierowana jest działalność tureckich instytucji państwowych, takich jak Turecka Agencja Współpracy Międzynarodowej i Rozwoju (Turkish Cooperation and Coordination Agency – TIKA) czy Instytut Yunus Emre (Yunus Emre Institut). W Czarnogórze działa również Czarnogórskie Stowarzyszenie Tureckich Absolwentów (Montenegro Asocijacija Alumnista Turske – MASAT).

TIKA (powołana do życia 24 stycznia 1992 r.) odgrywa na Bałkanach szczególną rolę. Jej głównym celem jest zapewnianie pomocy rozwojowej, przyczynianie się do poprawy współpracy poprzez projekty i programy w dziedzinie gospodarczej, technicznej, społecznej, kulturalnej i edukacyjnej. Aktywną działalność w Czarnogórze TIKA prowadzi od 2007 r. Dzięki zaangażowaniu jej członków z sukcesem udało się zrealizować już ponad 500 projektów, m.in. w takich obszarach, jak szkolnictwo, rolnictwo, zdrowie, infrastruktura, renowacja dóbr kultury. Ich wartość przekroczyła ponad 20 mln EUR[51]. Tylko w 2024 r. wdrożono 36 projektów. Jednym z większych stał się remont dawnej Ambasady Imperium Osmańskiego w Cetinje. Aż 21 spośród 36 przedsięwzięć skierowanych zostało do mieszkańców gminy Bijelo Polje. Ich wartość przekroczyła już 1,1 mln EUR[52]. TIKA we współpracy z instytucjami czarnogórskimi na przestrzeni ostatnich kilku lat odrestaurowała i ozdobiła wiele znaczących budynków reprezentujących wspólne dziedzictwo kulturowe. Znalazły się wśród nich m.in.: meczet Osmanagić, wieża zegarowa w Podgoricy, meczet Nizam, Cmentarz Męczenników w Tuzi, meczet Husejna Paszy w Pljevlja czy meczet Selimye centrum kulturalne w Barze. W 2024 r. w Cetinje otwarto Muzeum Olimpijskie i Dom Olimpijski, będące efektem wspólnych wysiłków wynikających z Memorandum o współpracy w dziedzinie sportu. TIKA dała się również poznać jako organizacja niosąca pomoc osobom potrzebującym. W ramach akcji pomocowej, prowadzonej przy współpracy z Islamską Wspólnotą Czarnogóry

[51] *Kroz 21 projekat u Bijelom Polju TIKA uložila 1,1 milion eura*, 22.03.2024, https://www.crnagoraturska.com/kroz-21-projekat-u-bijelom-polju-tika-ulozila-11-milion-eura/ (dostęp: 12.08.2024).
[52] *Ibidem*.

http://rcin.org.pl

podczas muzułmańskiego miesiąca postu – ramadanu, w czarnogórskich miejscowościach Nikšić, Pljevlja, Bijelo Polje, Rožaje, Tuzi, Podgoricy rozdano paczki z żywnością dla ponad 1000 potrzebujących rodzin[53]. Dla domu pomocy społecznej zakupiono samochód do transportu osób niepełnosprawnych.

Instytut Yunus Emre, działający na rzecz popularyzacji kultury i języka tureckiego, został utworzony w 2007 r. Posiada on filie aż w 58 ośrodkach kulturalnych poza granicami Turcji. W statucie fundacji zapisano, że jej główny cel stanowi „promocja Turcji, języka tureckiego, historii, kultury, sztuki, jak i dostarczanie informacji i dokumentacji na ich temat. Założeniem fundacji jest też rozwijanie przyjaźni i zwiększanie wymiany kulturalnej między Turcją a innymi krajami"[54]. Instytut Yunus Emre z powodzeniem realizuje swoje założenia w 10 czarnogórskich gminach i ośrodkach kulturalnych. Wspierany jest przez lokalne placówki, w których odbywają się zajęcia z języka tureckiego, wydarzenia kulturalne i artystyczne. W kursach języka tureckiego wzięło już udział ponad 1000 uczniów[55].

Uwagę zwraca również działalność pozarządowej organizacji powołanej do życia w grudniu 2018 r. – MASAT. Została założona przez osoby pochodzenia tureckiego, które po studiach podjęły decyzję o wyemigrowaniu z Turcji do Czarnogóry[56]. Organizacja wnosi ogromny wkład w działania na rzecz kultury i edukacji. Jest łącznikiem pomiędzy obywatelami Czarnogóry, którzy studiowali, studiują i będą studiować w Turcji. MASAT od lat współpracuje z czarnogórskimi uczelniami. Czarnogórscy studenci, m.in. z Uniwersytetu Donja Gorica, Podgorica (Universitet Donja Gorica – UDG), mogą ubiegać się o stypendia naukowe oraz uczestniczyć w kursach języka tureckiego organizowanych w różnych miastach Czarnogóry. Każdego roku czarnogórscy studenci mogą aplikować o ponad 30 stypendiów na tureckich uczelniach. Wspólna akcja organizowana przy wsparciu ambasady Republiki Turcji, MASAT i z udziałem czarnogórskich szkół wyższych pozwala startować w wyścigu o miejsce na jednym z kierunków, wśród których najpopularniejsze to medycyna, inżynieria, prawo, nauki polityczne, administracja publiczna. Od chwili otwarcia Ambasady Republiki Turcji w Podgoricy do sierpnia 2024 r. z tureckich stypendiów skorzystało 444 czarnogórskich studentów[57].

---

[53] *TIKA podijelila ramazanske pakete u Crnoj Gori*, 25.03.2024, https://www.aa.com.tr/ba/balkan/tika-podijelila-ramazanske-pakete-u-crnoj-gori/3174133 (dostęp: 12.07.2024).

[54] *Institut Yunus Emre*, https://podgoritsa.yee.org.tr/me/content/institut-yunus-emre (dostęp: 9.08.2024).

[55] *Ibidem*.

[56] *Početak rada udruženja MASAT: U Podgorici se okupljaju svršenici turskich univerziteta*, 3.12.2018, https://www.aa.com.tr/ba/obrazovanje/po%C4%8Detak-rada-udru%C5%BEenja-masat-u-podgorici-se-okupljaju-svr%C5%A1enici-turskih-univerziteta-/1328192 (dostęp: 8.09.2024).

[57] Wywiad z ambasadorem Republiki Turcji w Czarnogórze Barişem Kalkavanem. Współpraca kulturalna, dok. 2, 2024, archiwum własne.

http://rcin.org.pl

Kontekst turystyczny współpracy dwustronnej

Istotnym segmentem w dwustronnych stosunkach czarnogórsko-tureckich pozostaje bez wątpienia turystyka. O urokach Czarnogóry, a w szczególności o miastach takich jak Nikšić, Kotor czy Pljevlja z uznaniem pisał w dzienniku z XVII w. jeden z najsłynniejszych podróżników w historii świata, Evlija Čelebija, któremu zawdzięcza się rozsławienie Czarnogóry w Europie[58]. O dużym zainteresowaniu świadczyć może fakt, że w 2022 r. Czarnogórę odwiedziło 43 536 turystów z Turcji, czyli o 66% więcej w porównaniu z 2021 r. i o 8,8% więcej niż w rekordowym roku 2019. Ich pobyt na terytorium Czarnogóry przekraczał cztery dni[59]. Dane za 2023 r. również wskazują, że tureccy turyści znajdowali się wysoko na liście pod względem długości pobytu[60]. Aż trzy tureckie firmy, znane ze swoich znaczących projektów międzynarodowych, przystąpiły do wstępnej kwalifikacji o uzyskanie koncesji na lotniskach w Podgoricy i Tivacie. Bezsprzecznie przodującym przewoźnikiem w regionie pozostają tureckie linie lotnicze Turkish Airlines, które w 2023 r. odnotowały największą liczbę turystów w swojej historii, sięgającą 83,4 mln[61]. W 2024 r. turecki Pegasus otworzył dodatkowo nową linię na trasie Podgorica–Izmir[62]. Relacje turystyczne z pewnością cechuje duży potencjał. Obie strony, widząc w nich szansę, zabiegają o ich dalszy rozwój na wielu płaszczyznach, w tym w zakresie turystyki kulturalnej, przyrodniczej, jak i wellness. Turcja i Czarnogóra, wykorzystując swoje wyjątkowe atuty, będą zabiegać o wzrost wymiany turystycznej, promując mniej znane, atrakcyjne destynacje i organizując wspólnie targi turystyczne czy festiwale. Dzięki wsparciu Turcji udało się rozwinąć luksusowe kurorty i podnieść jakość hotelarstwa. Do najbardziej znanych należą m.in. hotel Pearl Beach Resort w Čanj czy hotel Fjord w Kotorze. Od stycznia 2018 r. grupa Doğuş zarządza mariną w Portonovi w Herceg Novi, jednym z najbardziej ekskluzywnych miejsc w Czarnogórze.

---

[58] M. Bojanić, *Kako je neumorni i znameniti turski putopisac Evlija Čelebija pisao o HercegNovom*, https://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/odcrnojevica_dopetrovica/kako_je_evlija_celebija_pisao_o_hn_m_bojanic.htm?_gl=1*1tvaehe*_ga*Mzk3MzQ2OTg0LjE3MjMzMDg3Mjk.*_ga_DHLCY307YF*MTcyMzMwODcyOC4xLjAuMTcyMzMwODcyOC4wLjAuMA (dostęp: 1.09.2024).

[59] *Ekonomski pokazatelji*, 2020, Privredna Komora Crne Gore, https://komora.me/publikacije (dostęp: 1.09.2024).

[60] *Crnu Goru prošle godine posjetilo 2,6 miliona gostiju, najviše iz Rusije, Srbije i BiH*, 24.02.2024, https://investitor.me/2024/02/28/crnu-goru-prosle-godine-posjetilo-26-miliona-gostiju-najvise-iz-rusije-srbije-i-bih/ (dostęp: 3.09.2024).

[61] *Turkish Airlines prošle godine dostigao najveći broj putnika svih vremena*, 10.01.2024, https://www.crnagoraturska.com/turkish-airlines-prosle-godine-dostigao-najveci-broj-putnika-svih-vremena/ (dostęp: 1.08.2024).

[62] *Pegasus Airlines otvorio novu liniju Izmir-Podgorica*, 1.02.2024, https://www.crnagoraturska.com/pegasus-airlines-otvorio-novu-liniju-izmir-podgorica/ (dostęp: 1.08.2024).

http://rcin.org.pl

Czarnogórsko-turecka współpraca gospodarcza

Korzystna działalność tureckich firm w Czarnogórze przez ostatnie lata znacząco wzrosła. O fakcie tym świadczyć mogą choćby dane pokazujące, że o ile w 2016 r. na terytorium Czarnogóry działalność prowadziło 71 tureckich firm, tak w 2017 r. – 435, a zaledwie rok później ich liczba wzrosła trzykrotnie – do 1545. Pod koniec 2018 r. czarnogórski urząd celny odnotowywał kolejny wzrost tureckich firm i donosił o działalności 2097 spółek znajdujących się w posiadaniu Turków[63]. Aktualnie w Czarnogórze działa legalnie 9500 tureckich firm, z czego najwięcej zarejestrowanych zostało w Podgoricy i nadmorskiej Budvie. Duża liczba tureckich firm powstała także w Kotorze, Nikšiciu i Barze[64]. Pod koniec 2023 r. o pracę w Czarnogórze legalnie starało się ok. 20 tys. obywateli Turcji, choć w opinii ambasadora Republiki Turcji w Czarnogórze tyle samo osób podejmuje w Czarnogórze pracę bez rejestracji. Dla Turków szczególnie atrakcyjnymi sektorami są budownictwo, działalność deweloperska, turystyka, hotelarstwo, gastronomia, energetyka i rolnictwo.

Według danych Urzędu Statystycznego Czarnogóry MONSTAT od 2006 r. całkowita wymiana handlowa między Turcją a Czarnogórą wzrosła dziesięciokrotnie. Saldo handlu zagranicznego w dużym stopniu uzależnionej od importu Czarnogóry z Turcją jest ujemne. Znajduje to potwierdzenie choćby w różnorodności towarów pochodzenia tureckiego dostępnych na czarnogórskim rynku – od artykułów spożywczych poczynając, a na ubraniach kończąc. W 2006 r. saldo handlu zagranicznego z Turcją wynosiło 13,3 mln, pod koniec 2023 r. zaś już 134,7 mln. O ile import z Turcji w 2006 r. kształtował się na poziomie 12,8 mln EUR, tak w 2021 r. wynosił już 110 mln EUR[65]. Wśród towarów najczęściej importowanych przez Czarnogórę z Turcji wymienić można głównie tkaniny i odzież, meble, metale nieżelazne, zegarki, biżuterię (złoto, srebro, platynę) oraz aparaty fotograficzne.

Import z Turcji do Czarnogóry spadł w 2024 r. o ok. 6% względem 2023 r., co wpłynęło na spadek udziału Turcji w imporcie Czarnogóry (zob. tabela 1).

Do Turcji Czarnogóra eksportuje głównie żelazo i stal, aluminium, oleje mineralne, paliwa, drewno, nawozy[66]. W 2023 r. wymiana handlowa kształtowała się na poziomie 9013 tys. EUR (1,3% udział w eksporcie Czarnogóry), rok później wynosiła

---

[63] *Poreska uprava Crne Gore*, 2018, https://eprijava.tax.gov.me/TaxisPortal (dostęp: 2.08.2024).

[64] *U Crnoj Gori posluje oko 9.500 turskih kompanija, investicije u pet godina se udvostručile na 85 miliona eura*, 23.07.2024, https://investitor.me/2024/07/23/u-crnoj-gori-posluje-oko-9-500-turskih-kompanija-investicije-u-pet-godina-se-udvostrucile-na-85-miliona-eura/ (dostęp: 23.07.2024).

[65] B. Matijasević, *Turska sve više ulaže u Crnu Goru i region: Širenje uticaja ili približavanje EU?*, CIN, 19.02.2022, https://www.cin-cg.me/turska-sve-vise-ulaze-u-crnu-goru-i-region-sirenje-uticaja-ili-priblizavanje-eu/ (dostęp: 12.08.2024).

[66] Wywiad z ambasadorem Republiki Turcji w Czarnogórze Barişem Kalkavanem. Współpraca gospodarcza, dok. 3, 2024, archiwum własne.

http://rcin.org.pl

Tabela 1. Handel zagraniczny towarami Czarnogóry według kontynentów i wybranych krajów

TRADING PARTNERS	IMPORT				EXPORT				TRADE BALANCE	
	Jan-Dec 2023		Jan-Dec 2024		Jan-Dec 2023		Jan-Dec 2024		Jan-Dec 2023	Jan-Dec 2024
	%	in thous. EUR	%	in thous. EUR	%	in thous. EUR	%	in thous. EUR	in thous. EUR	in thous. EUR
WORLD	100.0	3 810 125	100.0	4 068 073	100.0	674 331	100.0	615 022	–3 135 794	–3 453 051
Europe	80.3	3 058 283	80.4	3 269 127	91.6	618 010	92.1	566 168	–2 440 273	–2 702 960
Eu-27	45.8	1 744 190	45.6	1 856 076	36.1	243 477	29.1	179 160	–1 500 713	–1 676 916
CEFTA	26.0	991 518	26.5	1 076 932	48.4	326 699	49.2	302 898	–664 819	–774 035
Africa	0.3	11 496	0.4	14 780	0.4	2 434	0.4	2 514	–9 062	–12 266
Asia	16.6	630 826	16.7	679 456	6.4	43 138	6.5	40 179	–587 688	–639 277
America	2.8	107 328	2.5	103 159	1.5	10 432	1.0	5 903	–96 896	–97 256
Oceania	0.1	2 192	0.0	1 550	0.0	318	0.0	258	–1 874	–1 292
USA	1.3	48 098	1.2	50418	1.5	9 799	0.8	5 047	–38 299	–45 371
China	11.1	424 719	11.8	460 667	0.4	2 490	3.5	21 586	–422 230	–459 081
Russia	0.2	7 479	0.3	10 441	0.0	179	0.1	500	–7 300	–9 941
Switzerland	1.8	70 435	1.7	69 257	3.7	25 079	6.0	37 155	–45 356	–32 102
Japan	0.8	29131	0.8	34 364	0.0	106	0.0	195	–29 025	–34 169
Turkey	S.1	195 067	4.5	183496	1.3	9 013	2.0	12 403	–186 054	–171 094
Brazil	0.6	21 905	0.6	22 794	0.0	5	0.0	37	–21 900	–22 757
United Kingdom	0.9	34 648	0.9	35 140	0.1	859	0.2	935	–33 789	–34 205

Źródło: *Spoljnotrgovinska robna razmjena Crne Gore*, Monstat 2024.

http://rcin.org.pl

12 403 tys. EUR (2,0% udział w eksporcie Czarnogóry)[67]. Należy zauważyć, że eksport towarów do Turcji wzrósł w 2024 r. o ok. 38%, co stanowi potwierdzenie dobrych relacji między państwami i rozwijającej się współpracy gospodarczej. Bilans handlowy (eksport – import) jest ujemny (w 2023 r. wynosił 186 054 tys. EUR, w 2024 r. zaś 171 094 tys. EUR) i wskazuje, że Czarnogóra importuje z Turcji znacznie więcej, niż eksportuje do niej, co tłumaczyć można przede wszystkim bogactwem i różnorodnością tureckiego rynku. Deficyt handlowy zmniejszył się w 2024 r., co oznacza, że stosunek wymiany handlowej między oboma krajami nieco się poprawił.

Czarnogóra z każdym rokiem staje się coraz bardziej atrakcyjna dla tureckich inwestorów. Dane Tureckiej Izby Handlowej (TurkCham) pokazują, że bezpośrednie inwestycje zagraniczne zrealizowane przez Turcję w Czarnogórze, w okresie od stycznia do maja 2024 r., wyniosły 30 033,33 mln EUR[68]. Ostatnie lata wyraźnie potwierdzają, że z każdym rokiem liczba inwestycji tureckich w Czarnogórze zwiększa się, jednak wzrost ten nie jest traktowany przez władze kraju jako zagrożenie dla czarnogórskiego rynku. W opinii Agencji Inwestycyjnej na decyzji tureckich inwestorów zaważył fakt, że w Czarnogórze od 2003 r. przyjętą walutą jest euro. Słabnąca gospodarka Turcji, dodatkowo pogłębiona pandemią COVID-19 i ogólnoeuropejskim kryzysem energetycznym, doprowadziła do rekordowej dewaluacji. Gwałtowny spadek wartości liry tureckiej, rosnąca inflacja i bezrobocie poważnie zachwiały stabilnością gospodarczą i społeczną w Turcji, pozostawiając dużą liczbę obywateli poniżej progu ubóstwa. Poszukując stabilnych warunków dla prowadzenia działalności gospodarczej i starając się uchronić przed prześladowaniami politycznymi i społecznym konserwatyzmem towarzyszącym polityce Erdoğana, Turcy zaczęli uciekać na Bałkany. Wielu z nich wybrało Czarnogórę z uwagi na podobną mentalność i bliskość geograficzną. Wartością dodaną bezsprzecznie okazały się prosta legalizacja pobytu w Czarnogórze, możliwość otwarcia spółki z kapitałem założycielskim w wysokości 1 euro, mało skomplikowane procedury biznesowe, 9% stawka podatku od zysków i dochodów osobistych, a także fakt, że inwestorzy zagraniczni traktowani są w Czarnogórze na takich samych zasadach, jak inwestorzy rodzimi. Już w 2018 r. Turcja plasowała się w Czarnogórze jako czwarty kraj pod względem napływu strategicznych bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ). Jej miejsce przypadało wówczas po Włoszech, Węgrzech i Rosji, a inwestycje sięgały 53 mln EUR[69]. W 2019 r., gdy świat zaczęła ogarniać pandemia wirusa, było to 34,4 mln, a w 2020 r. doszło do jedynego spadku BIZ do poziomu 18,6 mln. Zaledwie rok później, w 2021 r. inwestycje ponownie wzrosły,

[67] *Spoljnotrgovinska robna razmjena Crne Gore*, Zavod za statistiku Monstat 2024, https://www.monstat.org/uploads/files/spoljna%20trgovina/2024/godisnje/Spoljnotrgovinska%20robna%20razmjena%2C%20januar-decembar%202024%20(1).pdf (dostęp: 20.08.2024).

[68] *U Crnoj Gori posluje oko 9.500 turskih kompanija…*

[69] *Turska-Crna Gora*, 6.03.2019, https://www.slobodnaevropa.org/a/turska-crna-gora-investicije/29778583.html (dostęp: 22.07.2024).

http://rcin.org.pl

niemal dwukrotnie, sięgając poziomu 42 mln EUR, by w 2022 r. wynieść 78,03 mln EUR, a w 2023 r. – o 9,3% więcej, tj. 85,26 mln EUR[70]. W porównaniu z 2019 r. odnotowano wzrost BIZ aż o 147%[71]. Czarnogóra i Turcja podpisały szereg umów mających na celu ułatwienie współpracy handlowej, w tym umowy o unikaniu podwójnego opodatkowania oraz Umowę o wzajemnym wspieraniu i ochronie inwestycji. Aby ratować osłabiony pandemią rynek, strona turecka przygotowała w 2022 r. plan współpracy, zgodnie z którym ustalono, że Czarnogóra i Turcja będą wspólnie dążyć do zwiększania wolumenu wymiany handlowej i doprowadzenia go do poziomu 250 mln USD[72]. Prezydent Turcji obiecał wówczas tureckim inwestorom wsparcie w dotarciu do sektorów wymagających zagospodarowania, w tym m.in. sektora turystyki, służby zdrowia, budownictwa, infrastruktury. W 2023 r. w Podgoricy otwarto Biuro TurkCham. Z jej udziałem regularnie organizowane są wydarzenia o charakterze gospodarczym, fora biznesowe, seminaria, zwracające uwagę na aktualne trendy i potrzeby czarnogórskiego rynku. Dużego wsparcia dla dalszych inwestycji i pogłębiania partnerstw gospodarczych z Turcją udziela prezydent Czarnogóry Milatović. W jego opinii bezpośrednie inwestycje tureckie w Czarnogórze, sięgające pod koniec 2024 r. prawie 76 mln EUR, tj. 12% całkowitych bezpośrednich inwestycji zagranicznych, świadczą o dobrze rozwijających się stosunkach gospodarczych i stanowią znakomity przykład odpowiednich relacji między państwami[73].

W Czarnogórze od lat z sukcesem działają znane światowe marki, wśród których na uwagę zasługują: Turkish Airlines, Ziraat Bank, Net Montenegro, Zeren Group i Zeta Mine, czy prestiżowe i liczące się firmy, jak Tosyali Holding, Global Ports Holding, Gintaš Holding, Erka Group[74]. W czarnogórskich miastach, zwłaszcza w Podgoricy i na wybrzeżu, pojawia się coraz więcej tureckich restauracji, sklepów, salonów fryzjerskich i kosmetycznych. Otwarte zostały obiekty największych tureckich marek, jak: Doğtaş, Waikiki, DeFacto. Działalność prowadzą znane tureckie firmy, jak: Beko, Enza Home, Yatas Bedding, Horoz Elektrik, Tudors, La Monte, Pop shop, Özdilek, Ceyo, Dagi, ADL. Turcy zajmują się budowaniem osiedli mieszkalnych, tworzą czarnogórską infrastrukturę, uczestnicząc w budowie dużych projektów, jak np. luksusowego Porto Novi. W 2013 r. Global Ports zakupił od rządu 62% udziałów w dawnym terminalu kontenerowym (obecnie Port of Adria)

---

[70] B. Matijasević, *op. cit.*

[71] *U Crnoj Gori posluje oko 9.500 turskih kompanija…*

[72] *Predlog za formiranje Mješovite komisije za ekonomsku saradnju između Crne Gore i Republike Turske – zaključci*, Vlada Crne Gore, 5.01.2022, https://www.gov.me/dokumenta/bc1e9ed3-1a1b-4e7a-aeab-6228ad7dddbc (dostęp: 20.08.2024).

[73] *Montenegro and Turkey strenghten economic ties*, 2.12.2024, https://montenegrobusiness.eu/montenegro-and-turkey-strengthen-economic-ties (dostęp: 1.04.2025).

[74] *Abazović sa turskim investorima: Crna Gora ogroman potencijal za ulaganje*, 23.09.2021, https://www.gov.me/clanak/abazovic-sa-turskim-investitorima-crna-gora-ogroman-potencijal-za-ulaganje (dostęp: 2.07.2024).

http://rcin.org.pl

za 8 mln EUR, zobowiązując się do zainwestowania 13,5 mln EUR w ciągu trzech lat (na początku 2023 r. spółka ogłosiła, że rozważa możliwość sprzedaży swoich udziałów w Porcie Adria, gdyż chce opuścić spółki zajmujące się biznesem portowym)[75]. Tureccy biznesmeni zakupili hotel Fjord w Kotorze, który zburzyli i zapowiedzieli budowę nowego. Turecka spółka Boka Bay jest właścicielem budynku Jugooceanija, który ma szczególną wartość architektoniczną i który według zapowiedzi powinien wkrótce zostać objęty ochroną. Turecka firma T&T Investments and Real Estate z siedzibą w Tivcie otrzymała zgodę głównego architekta państwowego na budowę luksusowego budynku mieszkalnego w miejscowości Kavač niedaleko Kotoru. Turecki NET Holding, w ramach którego działa marka Merit, posiada kontrakty na zarządzanie kasynami w czarnogórskich hotelach Hilton (Podgorica), Splendid (Bečići) i Avala (Budva). Gintaš zainwestował w budowę zielonego placu, centrum handlowego Mall of Montenegro i hotelu Ramada, które w 2016 r. zostały odsprzedane szwedzkiej firmie Savana (jej założycielem jest biznesmen pochodzenia czarnogórskiego Veselin Mijač)[76]. W posiadaniu Turków znajduje się firma Tosćelik, jak również większość udziałów czarnogórskiej Željezary[77].

Tureccy inwestorzy zainteresowani są czarnogórskim rolnictwem. Starają się oferować nowoczesne rozwiązania w zakresie modernizacji, wdrażania technologii i zrównoważonych praktyk celem zwiększenia produktywności i bezpieczeństwa żywnościowego. Wśród projektów energetycznych dominują inicjatywy na rzecz energii odnawialnej czy rozwoju infrastruktury, które mają poprawić bezpieczeństwo energetyczne Czarnogóry, jak i wesprzeć kraj w jego wysiłkach na rzecz zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska. Na początku 2024 r. Czarnogóra i Turcja podjęły rozmowy dotyczące podpisania memorandum o porozumieniu, mającego na celu wzmocnienie współpracy w transporcie drogowym, kolejowym, lotniczym i morskim. Wydarzenie to zaplanowano podczas czerwcowego Global Transport Forum. W opinii czarnogórskich ministerstw memorandum stanowić ma podstawę do pogłębiania współpracy, w tym wymiany wiedzy specjalistycznej, rozwoju projektów infrastrukturalnych, digitalizacji transportu, zrównoważonej mobilności i rozbudowy potencjału logistycznego. Z pewnością przyczyni się ono do większego zaangażowania obu krajów w realizację wspólnych projektów, które mogłyby wzmocnić łączność regionalną i przyspieszyć wzrost gospodarczy.

Podsumowanie

Czarnogórę z Turcją łączą wspólna historia i kultura, które wraz z silnymi więzami obu narodów i wzajemnym wsparciem udzielanym sobie na łamach różnych platform międzynarodowych dają solidne podwaliny współpracy o charakterze

[75] B. Matijasević, *op. cit.*
[76] *Ibidem.*
[77] *Ibidem.*

http://rcin.org.pl

politycznym, bezpieczeństwa, ekonomicznym, naukowym czy kulturalnym. W sferze stosunków politycznych między Czarnogórą a Turcją podkreśla się partnerskie i przyjazne wzajemne stosunki poparte licznymi wizytami ministrów, szefów państw i rządów. W działaniach starej potęgi kolonialnej nie ma pobudek ekspansjonistycznych i wizji powrotu do dawnych granic. Jej działania pozbawione są nachalności, przemocy i niedyplomatycznych posunięć.

Turcja od 2006 r. wpiera Czarnogórę w jej wysiłkach na rzecz integracji euroatlantyckiej. Była jednym z pierwszych państw, które poparło niepodległość Czarnogóry. Czarnogóra niejednokrotnie mogła liczyć na wsparcie ze strony Turcji. Dzięki pomocy Ankary udało się zmodernizować czarnogórską armię i umocnić pozycję państwa w regionie. W 2017 r. Czarnogóra przystąpiła do NATO, co szczególnie w obecnym kontekście geopolitycznym daje jej możliwość podkreślania dobrych relacji w dziedzinie obronności i wzajemnych stosunków.

Oba państwa, choć z różnym skutkiem, starają się o członkostwo w UE. Zdaje się jednak, że zaszczytne miejsce we wspólnocie państw i narodów przypadnie jako pierwszej Czarnogórze, która może pochwalić się o wiele większym dorobkiem i postępem w zakresie realizacji zobowiązań wynikających z aspiracji do członkostwa. Jeśli ziści się zapowiedź integracji Czarnogóry z UE w 2028 r., będzie ona mogła zrewanżować się Turcji i wspierać ją na ostatnim etapie starań o członkostwo.

Pomyślnie układa się współpraca Czarnogóry i Turcji w obszarze gospodarki. Czarnogóra ze swoją strategiczną pozycją na Bałkanach, sprzyjającym otoczeniem biznesowym, potencjalnym członkostwem w UE i stabilną gospodarką jest bardzo korzystnym miejscem dla tureckich biznesmenów. Liberalna polityka gospodarcza, dostęp do rynków europejskich to dodatkowe atuty przemawiające na rzecz współpracy. Inwestycje tureckie w Czarnogórze z każdym rokiem rosną, przyciągając tureckich inwestorów i pracowników.

Przez ostatnie lata państwa stworzyły bliskie relacje na podstawie wspólnoty kulturowej. W Czarnogórze powszechnie znana i ceniona jest działalność TIKA, Instytutu Yunus Emre czy MASAT. Poprzez podejmowane akcje o charakterze edukacyjnym i pomocowym Turcja popularyzuje swój język i kulturę. Przyczynia się do renowacji i modernizacji elementów tureckiego dziedzictwa kulturowego z czasów otomańskich. Wspiera diasporę i wspomaga środowiska potrzebujące szczególnej pomocy. Czarnogórscy studenci każdego roku mogą liczyć na wsparcie i aplikować o wyjazdy stypendialne na tureckie uczelnie.

Montenegrin-Turkish Bilateral Relations in the Twenty-First Century

Abstract

The purpose of this article is to analyse the bilateral relations between Montenegro and Turkey. Inherently inconspicuous relations on closer inspection turn out to be highly developed and historically grounded, marked by 145 years of correct diplomatic ties. The research, whether

http://rcin.org.pl

conducted through direct interviews, the comparative method, or primary sources, supports the claim that Turkey does not have hostile intentions towards Montenegro, but instead currently serves as a protector and donor. The Montenegrin authorities do not regard Turkey as a threat, either economically or politically. In its bilateral relations with the Western Balkan countries, including Montenegro, Turkey places particular emphasis on economic issues, primarily to ensure market access and investment opportunities for Turkish businesses. In this context, Turkey is concerned with stability and maintaining security in the region. In the new geopolitical landscape, balancing between ideologically different blocs, Turkey seems to be implementing the "strategic depth" doctrine adopted in 2009, using Montenegro as an example. Although Turkey's foreign policy, including its relations with the Balkan states, has been the subject of many studies, its ties with Montenegro have so far received little attention from Polish researchers, as reflected in the number of academic publications devoted to the topic. There have also not been many scientific works written about the mutual relations. In view of the above, the article is based on direct interviews and foreign media reports. In the context of the analysed issue, research questions on the political, cultural, ethnic, and religious determinants of cooperation between Montenegro and Turkey, as well as on economic relations and those relating to the broader context of international exchange, seem worthy of attention.

Черногорско-турецкие двусторонние отношения в XXI веке

Абстракт

Целью данной статьи является анализ двусторонних отношений Черногории и Турции. Кажущиеся незаметными, при ближайшем рассмотрении эти отношения оказываются исключительно развитыми и прочно устоявшимися исторически. Они отмечены 145 годами прочных дипломатических отношений. Проведенные исследования с использованием приемов прямого интервью, сравнительного метода или опирающиеся на вторичные источники, по-видимому, подтверждают утверждение о том, что Турция не проявляет негативных намерений в отношении Черногории, а в настоящее время играет роль покровителя и донора. Власти Черногории не рассматривают Турцию как угрозу ни с точки зрения экономической экспансии, ни с точки зрения политического влияния. В двусторонних отношениях со странами Западных Балкан, включая Черногорию, Турция уделяет особое внимание экономическим вопросам, стремясь, прежде всего, предоставить турецким бизнесменам доступ к рынкам и обеспечить им осуществление инвестиций. В этом контексте Турция заинтересована в стабильности и поддержании безопасности в регионе. В новых геополитических условиях, балансируя между идеологически разнородными блоками и проводя многоплановую политику, Турция, используя в качестве примера Черногорию, по всей видимости, осуществляет доктрину «стратегической глубины», принятую в 2009 году. Хотя внешняя политика Турции, включая ту по отношении к балканским государствам, стала предметом многочисленных исследований, однако её отношения с Черногорией не привлекли пока значительного внимания польских исследователей, что не отразилось на количестве научных публикаций, посвящённых этой теме. Более того, научных работ, посвящённых этим взаимоотношениям, было крайне мало сочинено. Учитывая это, данная статья основана на прямых интервью и сообщениях зарубежных СМИ. В контексте обсуждаемой темы особенного внимания заслуживают исследовательские вопросы, касающиеся политических, культурных, этнических и религиозных условий сотрудничества между Черногорией и Турцией, а также порождаемых ими экономических отношений и отношений, связанных с более широким контекстом международного обмена.

http://rcin.org.pl

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum własne

Wywiad z ambasadorem Republiki Turcji w Czarnogórze Barişem Kalkavanem. Stosunki dwustronne, dok. 1, 2024.

Wywiad z ambasadorem Republiki Turcji w Czarnogórze Barişem Kalkavanem. Współpraca kulturalna, dok. 2, 2024.

Wywiad z ambasadorem Republiki Turcji w Czarnogórze Barişem Kalkavanem. Współpraca gospodarcza, dok. 3, 2024.

Opracowania

Ihsanoglu E., *Historija Osmanske drž ave i civilizacije*, Podgorica 2004.

Niemiec J., *Koncepcja „strategicznej głębi" w tureckiej polityce zagranicznej*, „TEKA of Political Science and International Relations" 14 (2019), no. 2, s. 57–80.

Šarkinović H., *Diplomatski odnosi Crne Gore i Turske*, Podgorica 2014.

Tahirović M., *Relations between Turkey and the Balkan Countries as a Function of Improving Regional Peace and Stability*, „Adam Academy Journal of Social Sciences" 4 (2014), no. 2, s. 59–76.

Netografia

Abazović sa turskim investorima: Crna Gora ogroman potencijal za ulaganje, 23.09.2021, https://www.gov.me/clanak/abazovic-sa-turskim-investitorima-crna-gora-ogroman-potencijal-za-ulaganje (dostęp: 2.07.2024).

Ambasada Republike Turske u Podgorici. (n.d.). T.C. Podgoritsa Büyükelçiliği, https://www.mfa.gov.tr (dostęp: 12.09.2024).

Bečić i Šentop potpisali Memorandum o međuparlamentarnoj saradnji, Skupština, 23.12.2021, https://www.skupstina.me/me/clanci/becic-i-sentop-potpisali-memorandum-o-meduparlamentarnoj-saradnji (dostęp: 10.09.2024).

Bojanić M., *Kako je neumorni i znameniti turski putopisac Evlija Čelebija pisao o Herceg Novom*, https://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/odcrnojevica_dopetrovica/kako_je_evlija_celebija_pisao_o_hn_m_bojanic.htm?_gl=1*1tvaehe*_ga*Mzk3MzQ2OTg0LjE3MjMzMDg3Mjk.*_ga_DHLCY307YF*MTcyMzMwODcyOC4xLjAuMTcyMzMwODcyOC4wLjAuMA (dostęp: 1.09.2024).

Brajović u Turskoj: Crnogorski iseljenici pomogli razvoj naše dijaspore, 22.02.2020, https://rtcg.me/vijesti/politika/269706/brajovic-u-turskoj-crnogorski-iseljenici-pomogli-razvoj-nase-dijaspore.html (dostęp: 12.07.2024).

Cavusoglu-Darmanović: Crna Gora važna država i za region i za Evropu, 11.02.2020, https://www.aa.com.tr (dostęp: 12.08.2024).

Cilj je trgovinska razmjena od 250 miliona dolara, 29.08.2021, https://www.vijesti.me/vijesti/politika/564135/cilj-je-trgovinska-razmjena-od-250-miliona-dolara (dostęp: 18.08.2024).

Crnu Goru prošle godine posjetilo 2,6 miliona gostiju, najviše iz Rusije, Srbije i BiH, 24.02.2024, https://investitor.me/2024/02/28/crnu-goru-prosle-godine-posjetilo-26-miliona-gostiju-najvise-iz-rusije-srbije-i-bih/ (dostęp: 3.09.2024).

Darmanović u zvaničnoj posjeti Turskoj, 10.09.2019, https://radiobijelopolje.me/crna-gora/12386/darmanović-u-zvaničnoj-posjeti-turskoj (dostęp: 12.07.2024).

http://rcin.org.pl

Ekonomski pokazatelji, 2020, Privredna Komora Crne Gore, https://komora.me/publikacije (dostęp: 1.09.2024).

Erdogan dobio najveće priznanje Islamske zajednice „Husein-paša Boljanić", 27.08.2021, https://www.pobjeda.me/clanak/erdogan-dobio-najvece-priznanje-islamske-zajednice-husein-pasaboljanic (dostęp: 26.06.2024).

Erdogan: Posjeta BiH i Crnoj Gori pokazuje odgovornost Turske prema regiji, Al Jazeera, 28.08.2021, https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/8/28/prva-zvanicna-posjeta--erdogana-crnoj-gori (dostęp: 28.08.2021).

Erdogan: Turska posvećena miru i prosperitetu na Zapadnom Balkanu, 9.08.2024, https://mina.news/vijesti-iz-crne-gore/erdogan-turska-posvecena-miru-i-prosperitetu-na-zapadnom-balkanu/ (dostęp: 12.07.2024).

Institut Yunus Emre, https://podgoritsa.yee.org.tr/me/content/institut-yunus-emre (dostęp: 9.08.2024).

Kajosević S., *Cavusoglu-Darmanović: Crna Gora važna država i za region i za Evropu*, 11.02.2020, https://www.aa.com.tr/ba/balkan/cavusoglu-darmanović-crna-gora-važna-država-i-za-region-i-za-evropu/1730865 (dostęp: 12.08.2024).

Kroz 21 projekat u Bijelom Polju TIKA uložila 1,1 milion eura, 22.03.2024, https://www.crnagoraturska.com/kroz-21-projekat-u-bijelom-polju-tika-ulozila-11-milion-eura/ (dostęp: 12.08.2024).

M.L.B., *Simović na Erdoganovoj inauguraciji*, 11.07.2018, https://rtcg.me/vijesti/politika/208763/simovic-na-erdoganovoj-inauguraciji-.html (dostęp: 10.07.2024).

M.N., *Brajović u Turskoj: Crnogorski iseljenici pomogli razvoj naše dijaspore*, 22.02.2020, https://rtcg.me/vijesti/politika/269706/brajovic-u-turskoj-crnogorski-iseljenici-pomogli-razvoj-nase-dijaspore.html (dostęp: 12.07.2024).

Matijasević B., *Turska sve više ulaže u Crnu Goru i region: Širenje uticaja ili približavanje EU?*, CIN, 19.02.2022, https://www.cin-cg.me/turska-sve-vise-ulaze-u-crnu-goru-i-region-sirenje-uticaja-ili-priblizavanje-eu/ (dostęp: 12.08.2024).

Michalski A., *Turcja-Unia Europejska: w labiryncie sporów*, 3.04.2024, https://www.osw.waw.pl (dostęp: 10.05.2024).

Ministar Vojinović sa svojom delegacijom u zvaničnoj posjeti Republici Turskoj, 31.12.2022, https://www.gov.me/clanak/ministar-vojinovic-sa-svojom-delegacijom-boravio-u-zvanicnoj-psojeti-republici-turskoj (dostęp: 13.07.2024).

Montenegro and Turkey strenghten economic ties, 2.12.2024, https://montenegrobusiness.eu/montenegro-and-turkey-strengthen-economic-ties (dostęp: 1.04.2025).

Očekivanja od posjete Erdogana Crnoj Gori, Radio Slobodna Evropa, 2.07.2020, https://www.slobodnaevropa.org/a/30790451.html (dostęp: 2.08.2024).

Odluka o objavljivanju sporazuma između Crne Gore i Republike Turske o pružanju konzularne zaštite crnogorskim državljanima, https://www.gov.me/odluka-o-sporazumu (dostęp: 10.08.2024).

Olszowska K.W., *Perspektywy Turcji na członkostwo w Unii Europejskiej*, „Pułaski Policy Paper" (20 III 2024), nr 6, https://pulaski.pl/perspektywy-turcji-na-czlonkostwo-w-unii-europejskiej/ (dostęp: 1.09.2024).

Pangalos P., *European Parliament calls for suspension of Turkey EU accession talks*, Euronews, 13.03.2019, https://www.euronews.com (dostęp: 3.10.2024).

Pegasus Airlines otvorio novu liniju Izmir-Podgorica, 1.02.2024, https://www.crnagoraturska.com/pegasus-airlines-otvorio-novu-liniju-izmir-podgorica/ (dostęp: 1.08.2024).

Početak rada udruženja MASAT: U Podgorici se okupljaju svršenici turskich univerziteta, 3.12.2018, https://www.aa.com.tr/ba/obrazovanje/po%C4%8Detak-rada-udru%C5%BEenja-masat-u-podgorici-se-okupljaju-svr%C5%A1enici-turskih-univerziteta-/1328192 (dostęp: 8.09.2024).

http://rcin.org.pl

Politički odnosi Crne Gore i Turske na izvanrednom nivou, CdM, 29.08.2021, https://www.cdm.me/politika/politicki-odnosi-crne-gore-i-turske-na-izvanrednom-nivou/ (dostęp: 29.08.2021).

Poreska uprava Crne Gore, 2018, https://eprijava.tax.gov.me/TaxisPortal (dostęp: 2.08.2024).

Predlog za formiranje Mješovite komisije za ekonomsku saradnju između Crne Gore i Republike Turske – zaključci, Vlada Crne Gore, 5.01.2022, https://www.gov.me/dokumenta/bc1e9ed3-1a1b-4e7a-aeab-6228ad7dddbc (dostęp: 12.03.2024).

Predsjednik Mandić sa predstavnicima udruženja iseljenika i studenata u Republici Turskoj, 10.12.2022, https://www.skupstina.me/me/clanci/predsjednik-mandic-sa-predstavnicima-udruzenja-iseljenika-i-studenata-u-republici-turskoj (dostęp: 10.07.2024).

Predsjednik Skupštine u zvaničnoj posjeti Republici Turskoj, Vijesti.me, 19.02.2020, https://www.vijesti.me/vijesti/politika/422685/brajovic-u-turskoj-crnogorski-iseljenici-vazna-spona-izmedu-crne-gore-i-turske (dostęp: 10.08.2024).

Prva zvanična posjeta Erdogana Crnoj Gori i BiH, 28.08.2021, Al Jazeera, https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/8/28/prva-zvanicna-posjeta-erdogana-crnoj-gori (dostęp: 26.06.2024).

Šentop stigao u Crnu Goru: Ovdje se osjećam kao kod kuće, Pobjeda, 22.12.2021, https://www.pobjeda.me/clanak/becic-docekao-sentopa-potvrda-uspjesne-parlamentarne-saradnje (dostęp: 22.09.2024).

Šentop: Crna Gora postala uzor za miran suživot na Balkanu, vrijedan je primjer za cijelo čovječanstvo, 21.12.2021, https://www.cdm.me (dostęp: 21.12.2021).

Smailović E., *Erdogan u Crnoj Gori: Šta je nama Turska?*, Al Jazeera, 29.08.2021, https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/8/29/erdogan-u-crnoj-gori-sta-je-nama-turska (dostęp: 11.07.2024).

Spoljnotrgovinska robna razmjena Crne Gore, Zavod za statistiku Monstat 2024, https://www.monstat.org/uploads/files/spoljna%20trgovina/2024/godisnje/Spoljnotrgovinska%20robna%20razmjena%2C%20januar-decembar%202024%20(1).pdf (dostęp: 20.08.2024).

Sporazum između Crne Gore i Republike Turske o pružanju konzularne zaštite crnogorskim državljanima, https://www.gov.me/sporazum (dostęp: 10.08.2024).

Szpala M., Michalski A., *Męska przyjaźń. Aktywność Turcji na Bałkanach Zachodnich*, 2022, https://www.osw.waw.pl (dostęp: 12.05.2024).

TIKA podijelila ramazanske pakete u Crnoj Gori, 25.03.2024, https://www.aa.com.tr/ba/balkan/tika-podijelila-ramazanske-pakete-u-crnoj-gori/3174133 (dostęp: 12.07.2024).

Turkish Airlines prošle godine dostigao najveći broj putnika svih vremena, 10.01.2024, https://www.crnagoraturska.com/turkish-airlines-prosle-godine-dostigao-najveci-broj-putnika-svih-vremena/ (dostęp: 1.08.2024).

Türkiye 2023 Report, 8.11.2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu (dostęp: 16.02.2024).

Turska i Crna Gora na izvanrednom nivou političkih odnosa, Radio Slobodna Evropa, 16.01.2024, https://www.slobodnaevropa.org/a/30790451.html.

Turska-Crna Gora, 6.03.2019, https://www.slobodnaevropa.org/a/turska-crna-gora-investicije/29778583.html (dostęp: 22.07.2024).

Turska-Crna Gora, investicije, Slobodna Evropa, https://www.slobodnaevropa.org/a/turska--crna-gora-investicije/29778583.html (dostęp: 23.07.2024).

U Crnoj Gori posluje oko 9.500 turskih kompanija, investicije u pet godina se udvostručile na 85 miliona eura, 23.07.2024, https://investitor.me/2024/07/23/u-crnoj-gori-posluje-oko-9-500-turskih-kompanija-investicije-u-pet-godina-se-udvostrucile-na-85-miliona-eura/ (dostęp: 23.07.2024).

U Istanbulu obilježeno 145 godina od uspostavljanja diplomatskih odnosa Crne Gore i Turske, Crna Gora, 24.05.2024, https://www.gov.me/clanak/u-istanbulu-obiljezeno-145-godina-od-uspostavljanja-diplomatskih-odnosa-crne-gore-i-turske (dostęp: 2.07.2024).

Uredba o viznom režimu, Br. 33, 2019, https://www.sluzbenilist.me (dostęp: 10.08.2024).

http://rcin.org.pl

Uredba o viznom režimu, Br. 67, 2020, https://www.sluzbenilist.me (dostęp: 10.08.2024).
Wasilewski K., *Turcja w okresie przemian: wnioski dla strategii UE*, Warszawa 2017, https://www.pism.pl/upload/images/artykuly/legacy/files/23584.pdf (dostęp: 10.08.2024).

Małgorzata Łakota-Micker, dr hab. nauk społecznych w dyscyplinie nauk o polityce, w specjalności stosunki międzynarodowe, na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Konsul RP, a następnie chargé d'affaires Polski w Ambasadzie RP w Podgoricy. Zainteresowania badawcze obejmują problematykę polityczno-społeczną Europy Środkowo-Wschodniej, integrację euro-atlantycką państw Bałkanów Zachodnich, dyplomację (malgorzata.lakota-micker@uwr.edu.pl).

Małgorzata Łakota-Micker, PhD hab. in the discipline of political science, specialising in international relations, professor of the Faculty of Social Sciences, University of Wrocław. Consul and then chargé d'affaires at the Polish Embassy in Podgorica. Her research interests include political and social issues of Central and Eastern Europe, Euro-Atlantic integration of Western Balkan states, and diplomacy (malgorzata.lakota-micker@uwr.edu.pl).

Wpłynęło do redakcji: 17.07.2023 Zatwierdzono do druku: 3.07.2025

http://rcin.org.pl